

TÜRK VAKIF KURUMUNUN DUYGUSAL VE FELSEFİ TEMELLERİ*

H. Ömer ÖZDEN**

Özet: Türk Vakıf Kurumu'nun temelinde, başta insan olmak üzere tüm doğaya ve aynı zamanda kültür varlıklarına yönelmiş olan sevgi ve saygı duyguları bulunmaktadır. Bu sevgi ve saygı, beraberinde iyilik, yardımseverlik gibi duyguları harekete geçirerek yardıma ihtiyacı olan her varlığı koruma altına alma, onu yaşatma anlayışını açığa çıkarmıştır. Türk milletinin iyilikseverlik, yardımseverlik gibi temel özellikleri, başkalarına yardım etme anlayışının bir yansıması olan vakıf kurumuyla iyi bir örtüşme sağlamış ve milletimiz tarih boyunca bir çok vakıf kurarak onları sonraki nesillerin de yaşatabileceği tarzda şekillendirmiştir. Günümüzde de ülkemizde vakıf müessesesi, tüm canlılığıyla aynı felsefe zemininde devam ettirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, sevgi, iyilikseverlik, yardımseverlik, Türk Vakıf Kurumu, fedakarlık.

Toplum düzeni içerisinde yaşayan insanlar, fizyolojik, psikolojik ve etik bakımdan olduğu kadar ekonomik bakımdan da farklılıklar göstermektedir. Farklı ekonomik düzeylerde bulunmalarına rağmen, aynı toplum bireylerinin, çeşitli bakımlardan birbirlerine ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu ihtiyaçlar, neredeyse sınırsızdır. Kiminin parasal yeterliliği olmakla birlikte iş gücü yetersizdir; kiminin de iş gücü olmasına rağmen paraya ihtiyacı vardır. Çoğunlukla bu türden ihtiyaçlar, ekonomik güçle iş gücünün bir araya getirilmesiyle çözülebilir. Ancak öyle durumlar vardır ki, bireyin parası da çalışma gücü de bulunmayabilir veya ekonomik gücü bulunmasına rağmen, o an için parasını kullanamaz durumda olabilir. (Günümüzde bu sorun, bankalar aracılığıyla çözülebilmekle birlikte, bankalarda yeterli kredisi olmayanların veya banka tarafından kredi verilemeyebilecek durumda olanların da olabileceği hatırdan uzak tutulmamalıdır.) Yahut imkanları yetersiz olup da bakmakla yükümlü olduğu kişilerin geçimlerini ve eğitimlerini temin etmekte güçlük çekebilir. Hasta olmakla birlikte sağlığı için harcayabileceği yeterli miktarda geliri olmayabilir; herhangi bir şekilde bakıma muhtaç hale gelebilir. Yine insanların, eğitim, ulaşım, barınma ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu tür problemlerin sayısını artırmak mümkündür. Öyleyse bunların çözümü için ne yapmak gerekir?

* Bu metin, 20. Vakıf Haftası münasebetiyle, 13 Mayıs 2003 tarihinde, Erzurum Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve Atatürk Üniversitesi Kalkındırma Vakfı'nın birlikte düzenledikleri panelde sunulan bildirinin makaleleştirilmiş halidir.

** Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ABD

Tüm bu sorunların temelinde, her şeyden önce ekonomik problemlerin olduğu kendiliğinden görülmektedir. O halde çözüm yolu da ekonomiden geçmektedir. Çözüm yolu üretmek de ya devletten veya şahıslardan beklenir. Ancak tüm ekonomik sorunların devlet tarafından çözümünü beklemek, devlete ağır bir yük getireceği için, bireylerin de bu konuda üzerlerine düşeni yapmaları gerekmektedir. Nitekim günümüzde olduğu gibi, tarihin eski devirlerinde de ekonomik durumu iyi olanlar, ihtiyaç sahibi olanların yararlanabilmesi için çeşitli çözümler geliştirmişler, bir çok maddi ve buna bağlı olarak gelişen manevî problemleri ortadan kaldırmak için yardım kuruluşları kurmuşlardır. Sözümlü ettiğimiz pek çok problem, bu yardım kuruluşları yoluyla çözüme kavuşturulmuştur. Diğer milletler, bu yardım kuruluşlarına farklı isimler verirken, bu kuruluşlara, bizim çok yakından tanıdığımız bir kurum olan vakıfın işlevini yüklemişlerdir. O halde vakıf, ekonomik temelli değişik sorunların giderilmesinde, kamu yararı gözetilerek kurulan kurumların genel adıdır. Vakfın bu genel işlevi dikkate alınarak yapılmaya çalışılan vakıf tanımlamaları da bahsi geçen problemlerin ortaya konuluşuna ve çözümüne uygun olarak yapılmış ve adeta vakfın amacını da belirlemiştir. Buna göre vakıf; kişinin, özel mülkiyetinde bulunan bir malı veya mülkü, başkalarının faydalanabilmesi için kendi mülkiyetinden çıkarıp tüzel hale getirmesine denmektedir.¹

Tarihin çeşitli devirlerinde kimi toplumlar, değişik amaçlı vakıflar kurmuşlardır. Yapılan araştırmaların sonuçlarına göre bu ilk vakıfların dinsel amaçlar doğrultusunda kurulduğu anlaşılmaktadır.² Sonraki zamanlarda da vakıf kurulmasında dinî duyguların veya İslâm medeniyeti içinde kurulan ilk vakıfta olduğu gibi dinî metinlerin yorumlanmasının etkili olduğu görülmektedir. Kuran'da vakıfla ilgili doğrudan bir hüküm bulunmamakla birlikte, sadaka, infak, ihsan, iyilik ve yardımlaşma³ gibi kavramların sıkça geçmesi ve Müslümanların bu duygulardan yola çıkarak ilk vakıfları kurdukları ifade

¹ Vakfın çeşitli tanımları bulunmaktadır. Yukarıdaki tanımlama, bu tanımlar dikkate alınarak tarafımızdan yapılmıştır. Bu tanımlardan bazıları şöyledir: “Bir mülkü, ammenin (kamunun) menfaatine ebedî olarak tahsis etmek”; “bir mülkün menfaatını halka tahsis edip, aynını (malın kendisini), Allah'ın mülkü hükmünde kalmak üzere, temlik ve temellükden müebbeden menetmektir.” (Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1983, c. III, s. 577.) Bu tanımların daha sadeleştirilmiş hali: “Tüzel kişiliğe sahip olmak üzere bir malın belirli bir amaca tahsisi”; “menfaatinden yararlanmak üzere bir mülkü Tanrı'nın mülkü sayma.” (**Meydan Larousse**, İstanbul, 1973, Vakıf maddesi).

² Çok eski Budist vakıflarının, Roma ve Cermen hukuklarından önce Babil'de yaptırılan bir dinî vakıf bulunduğu ilişkin olarak bkz: İsmet Kayaoğlu, **İslâm Kurumları Tarihi**, 3. Baskı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1985, s. 142-143.

³ Konuyla ilgili ayetler için bkz: Âl-i İmran, 2; Nisâ, 2; Mâide, 2; Hz. Peygamber'in “İnsan öldüğü zaman bütün amelleri kesilir. Ancak devam eden sadaka, faydalanılan ilim ve kendisine dua eden bir evlat bırakanları hariç.” (Müslim, el-Câmiu's-Sahîh, **Kitabu'l-Vasiyye**, 14 (hadis no: 1631) hadisi İslam medeniyetinde kurulan ilk vakfın dayanağı olarak gösterilmektedir. İslam Tarihi'ndeki ilk vakfın da Hz. Ömer'in Hayber'de bulunan bir araziye insanların yararına tahsis etmesiyle kurulduğu da bilinmektedir. Bu hadiste, İslam Tarihi'nde kurulan vakıfların düsturları ve genel hükümleri de belirtilmektedir. (Müslim, age, **Kitabu'l-Vasiyye**, 14 (1632).)

edilmektedir. Ancak hemen belirtmemiz gerekir ki insanlık tarihinde vakıf müessesesine asıl önemini kazandıran ve kavram olarak vakıf kelimesini en fazla kullananlar, Türkler olmuştur. Öyle ki vakıf kurumu Türk kültür tarihinde adeta millî bir kurum halini almıştır.

Bu bakımdan Türk kültüründe oldukça önemli bir yere sahip olan vakıf, dinî, sosyal, hukukî ve aynı zamanda da ekonomik bakımlardan son derece başarılı bir kurum olarak tarihimizdeki yerini almıştır. Bu, vakfın bilinen ve görünen yönüdür. Ancak konuyu farklı bir açıdan ele almayı düşündüğümüzden dolayı bir durum tespitinde bulunmaya yardımcı olacak şu sorulara cevap aramamız gerektiğini düşünmekteyim: Acaba Türk kültür tarihinde vakıf kurumuna ilk kez ne zaman rastlanmaktadır? Bu kurum, Türklerin İslâmiyet’i kabul edişlerinden sonra mı Kültür hayatımıza girmiştir, yoksa bu kabulden önce de vakıf mevcut muydu? Vakıf kurumunu Türk kültür hayatına damgasını vuracak kadar önemli konuma getiren asıl düşünce nedir ve nerede aranmalıdır? Vakıf, kuruluş ve işleyiş bakımından her toplum ve kültürde aynı mıdır, yoksa kültürlerle göre değişkenlikler gösterebilir mi? Başka bir ifadeyle Türk vakıf anlayışıyla, başka bir Müslüman milletin vakıf anlayışı aynı mıdır? Vakıfla ilgili değerlendirmelerimizi sadece hukuki ve sosyal bakımdan mı yapmalıyız, yoksa onun başka değer alanlarıyla bağlantısı var mıdır?

Türk kültür tarihinde vakfın çok önemli bir kurum haline gelmesinde hiç şüphesiz Türklerin İslâmiyet’i kabul etmelerinin büyük payı bulunmaktadır. Ancak bu, Türklerin vakfi İslâmiyet’le tanıdıkları anlamını taşımamaktadır. Çünkü Türkler İslâmiyet’i kabul etmeden önce de vakıf kurmuşlardır. “Türklerde vakıf müessesesinin başlangıcı, Orta Asya’da yaşadıkları eski devirlere kadar uzanır. Türk içtimaî hayatı içerisinde İslâmiyet’ten önce de o devrin hukukî esasları dairesinde vakıf tatbikatı olduğu bilinmektedir. Türklerde vakıf, ilk defa Uygur Türklerinde görülmektedir. Uygur Türklerinin yaşamış olduğu topraklar üzerinde son yarım yüzyıldan beri, Avrupalı arkeolog ve bilim adamları tarafından yapılan kazı ve araştırmalarda ele geçen kültür mahsulleri arasında, ekseriyeti dinî olmakla beraber edebî, iktisadî, tıbbî ve idarî metinler, vakfiye, vasiyetname, imtiyaz verilmesi gibi vesikalarla, hususi mektuplar bulunmaktadır. Doğu Türkistan’daki kazılarda ele geçen Uygur vakfiyeleri, bu bölgeye İslâmiyet’in girmediği bir zamana ait olup, Budizm dinindeki Türklerle aittir ve Uygur harfleriyle yazılmıştır.”⁴

Görülüyor ki Türkler, İslâmiyet’i kabul etmeden önce de vakıf kurmuşlardır. Her ne kadar tüm ilk vakıflarda görüldüğü gibi Uygur Türklerinin kurmuş olduğu bu ilk vakıf da dinsel amaçlarla kurulmuşsa da vakfın kurulmasına götüren ana sebepler, yalnızca dinden kaynaklanmamaktadır. Çünkü böyle bir kurumun gerçekleşmesi, oluşturulmasını hazırlayan sebeplerin yanında devamlılığını sağlayan benimseme ve kabullenme aşamalarını da

⁴ İsmet Binark, “Türk Vakıflarının Tarihçesi ve Yabancı Gözüyle Vakıflarımız”, Millî Kültür Aylık Dergi, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1977, Yıl: 1, c. 1, Sayı: 7, s. 30.

sağlayan, gelişimini tamamlamış bir düşünce alt yapısının bulunmasını da gerektirmektedir. Türklerin siyasal ve sosyal hayatlarına bakıldığında, bu alt yapının yeterince gelişip olgunlaşmış olduğu görülmektedir. Tarihin hiçbir döneminde devletsiz kalınmaması, en zor zamanlarda bile devlet kurabilecek güçte bulunulması, böylece bir Türk Devlet Geleneği oluşturulmuş olması da bu alt yapının bir gereğidir.⁵

Öyleyse Türk vakıf sisteminin temelinde bulunan bu alt yapı, daha doğrusu vakfın oluşmasında etkili olan sosyal ve felsefi temeller nelerdir?

Vakıf, bir yönüyle sosyal bir kurumdur. Her toplumun kendine özgü hasletleri vardır. Toplum, bireylerin birbirleriyle dayanışmasıyla ayakta durabilir. Ancak fertlerin imkanlarının kısıtlı oluşu, bireysel dayanışmanın devamlılığına engel olabilir; bu dayanışmanın devamlılığı ancak kurumsallaşmayla sağlanabilir. Türk toplumu da sosyal dayanışmanın üst düzeyde yaşandığı bir sosyal yapıya sahiptir. Vakıf, dinî amaçlı ve hukukî bir kurum olsa da o, her şeyden önce sosyal bir kurum olup, sosyal dayanışmanın kurumsallaşmasının en güzel örneklerinden biridir. Bu kurumun Türk sosyal hayatında çok eski devirlerden itibaren görülmesi, Türk toplum hayatının homojenliğini sağlayan yardımlaşma, millî dayanışma, birlik ve beraberlik duygusunun üst düzeyde oluşu, bu birliği sağlayan şefkat ve sevgi duygularına dayanmaktadır. Türkler, sosyal düzen, yardımlaşma, başkalarına merhamet ve şefkat gösterme gibi duyguları ön plana çıkaran İslâm dininin bu özelliklerinin kendi millî özelliklerine uygun olduğunu tespit ederek bu dini kabul edince, İslâm dinine girmeden önce alt yapısı hazır olan ve hayata aktarmış oldukları vakıf kurumunun alt yapısına bu kez Allah'ın hoşnutluğunu kazanabilme duygusunu da katarak daha fazla geliştirmişler ve bu örtüşme vakfın kesintiye uğramaksızın günümüze kadar gelmesini de sağlamıştır.

Demek ki Türk vakıf kurumunun kuruluşunda millî özellikler etkili olurken, devamlılığında da bu millî özellikleri destekleyen İslâm dininin ilkeleri katkı sağlamıştır. Dolayısıyla Türk vakıf kurumu, millî bir özellik taşımaktadır. Çünkü her kültürel çevre, kurumlarını kendi bünyesine göre oluşturur. Bundan dolayı vakıf kurumunun da kültürel çevrelere göre farklılık göstermesi doğaldır. Bu bakımdan her kültürel kurumda olduğu gibi, Türk vakıf sisteminin de kendine özgü bir yapısının bulunduğu ve diğer milletlerde görülen vakıflardan farklı bir takım duygu ve düşünce temelleri üzerinde geliştiğini söylemek yanlış olmasa gerektir. Bu duygu ve düşünce temelleri Türk milletine özgü olan değerlerdir. Türk vakıflarını benzerlerinden ayıran da bu özellikleridir.

Belirttiğimiz gibi vakıf kurumunun ortaya çıkışında en fazla öne çıkan, toplumsal dayanışmayı sağlama faktörüdür. Bunun doğrudan bağlantılı olduğu

⁵ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz: Osman Turan, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi**, 2. Baskı, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1978, s. 47 vd.; Erol Güngör, **Tarihte Türkler**, Ötüken Neşriyat, 3. Baskı, İstanbul, 1990, s. 53 vd.; Aydın Taneri, **Türk Kavramının Gelişmesi**, Ocak Yayınları, Ankara, 1993, s. 41 vd.

bir başka etken de ekonomi olarak gözüküyor. Vakıf, hem kuruluş ve işlev bakımından, hem de varlığını devam ettirme açısından paraya bağlı bir kurumdur. Bu bakımdan vakfın, öncelikle kendi devamlılığını sağlayacak olan sağlam gelir kaynaklarına gerek vardır. Bu sağlanmadan başkalarına yardımda bulunulması söz konusu olamaz. Bu durum, Türklerin gerek İslâmiyet'ten önce, gerekse İslâm dinini kabul ettikten sonra kurdukları vakıflarda görülmektedir. İslâmiyet'i kabul etmeden önce Uygurlarda, içinde çeşitli okulların da bulunduğu bir ibadet kurumuna, gelirleriyle katkı getirmek üzere, o zamanki Uygur hakanı tarafından bağ, bahçe ve arazi vakfedildiğini gösteren belgeler bulunmaktadır.⁶ Vakfi kuranlar, çoğunlukla şahıslar olup insan ömrü sınırlıdır. Oysa kurulan vakıf, kurucusunun ömrüyle sınırlı değil, ebedî olarak kurulur. İşte bu yüzden olsa gerek, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, her kurulan vakıf, “bir mülkün menfaatını halka tahsis edip, aynı (malın kendisini), Allah'ın mülkü hükmünde kalmak üzere, temlik ve temellükden müebbeden menetmek”⁷ tanımından da anlaşılacağı üzere bir mülkü, başkalarının o mülkün menfaatinden ebedî olarak yararlanmak üzere Tanrı'nın mülkü saymak suretiyle ferdin mülkiyetinden çıkarmak anlamını taşımaktadır. Böylece Türklerin, İslâmiyet'i kabul ettikten sonra kurdukları vakıflara, dinî bir hüviyet kazandırılmış olduğu için, vakfi yapan kişinin ölümünden sonra da o vakıf, kurulduğu amaç doğrultusunda faaliyet göstermeye devam etmiştir. Vakfın, kurulduğu amaç doğrultusunda faaliyetini sürdürebilmesi için de bir takım gelir getiren kaynaklarla desteklenmiştir. Vakıf için tahsis edilen bu malın, vakfın amacını gerçekleştirmeye yetecek miktarda gelirin olması gereklidir. Geliri çok az olan bir mülk veya az miktardaki bir paranın vakfa gelir olarak tahsis edilmesi söz konusu değildir.⁸ Görülüyor ki vakfın, ekonomik bir boyutu da bulunmaktadır ve vakıf asıl amaçlarını gerçekleştirebilmek için, kesintisiz ekonomik kaynaklara sahip olmak zorundadır.

Her ne kadar vakıfta ekonominin payı büyükse de sadece paranın etkili olduğu da söylenemez; vakıf yapacak kimsenin, aynı zamanda vicdanının sesine kulak verip maddî varlığının bir bölümünü, belki de hepsini feda etmesi ve bundan haz alması gerekmektedir. Bu, bedensel bir zevk değil, aksine ruhsal bir haz almadır. O halde vakıfların temelinde yalnızca maddî yardımlaşmayı görmek, yetersiz olsa gerektir. Belki tüm vakıfların ortak amacı, yardımlaşmaya ve toplumsal barışı sağlamaya yöneliktir. Ancak, bu maddî yardım, yardımlaşmayı sevimli hale getirecek, yardımı teşvik edecek ve verdiği paradan haz alacak temeller olmadan ortaya çıkamaz. Yardımlaşma ve onun somutlaşmış şekli olan vakıf, yardımı ve bunun için yapılan yatırımları harekete geçiren

⁶ Erol Cansel, “**Vakıf, Kuruluşu, İşleyişi ve Amacı**”, Vakıflar Dergisi, Ankara, 1988, Sayı: XX, s. 322.

⁷ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1983, c. III, s. 577.

⁸ Cansel, “**Vakıf, Kuruluşu, İşleyişi ve Amacı**”, Vakıflar Dergisi, Sayı: XX, s. 325.

duygular olmadan, haz alınacak bir duruma gelemeyiz. O halde Türk vakıf sisteminin temelinde, ekonomiden çok daha önemli olan duygular aramak gerekmektedir. Bunun, İslâm dininden kaynaklandığı söylenebilir, ama Türklerin İslâmiyet’i kabul etmeden önce de vakıf kurdukları olgusu bizi, Türk vakıf sisteminin temelinde Türk milletine özgü değerlerin araştırılması gerektiği düşüncesine sevk etmekte ve karşılıksız yardım yapan vakıfların temelinde hangi duygu ve düşüncelerin yer aldığını tespit etmeye yöneltmektedir.

Sözünü edeceğimiz bu duygu ve düşünceler, Türk toplum hayatının devamı ve istikrarında mühim rol oynamış olan sosyal, kültürel, ekonomik, ahlaki ve estetik değer üretme alanlarını harekete geçirerek yardımlaşma olgusunu geliştirmiş ve vakıf kurumu, belli görevleri belli bir felsefe anlayışıyla yerine getiren, bir müessese olarak ortaya çıkmıştır. O halde bu felsefe nedir?

Türk toplum hayatının dinamiklerinden biri olan vakfın ortaya çıkışında bir çok neden rol oynamıştır. Ancak kanaatimce Türk kültür ve düşünce tarihinin seçkin simaları olan Ahmet Yesevî, Yunus Emre, Mevlânâ, Hacı Bektaş-ı Velî gibi şahsiyetlerin de üzerinde çok durdukları insana ve tüm varlıklara duyulan sevgi, Türk vakıf geleneğinin de temel düşüncesini oluşturmaktadır. Tanrı’ya, insana ve tüm varlıklara duyulan bu sevgi, beraberinde bu varlıklara saygıyı da getirmekte, bu iki önemli duygu, eylem alanına aktarılırken çeşitli şekillerde yansımaktadır. İşte bu yansımalarından biri de vakıftır.

İnsan, hem yapıcı özellikleriyle, hem de yıkıcı özellikleriyle dikkat çeker. Tanrı’nın yaratmasının temelinde sevgi bulunduğu gibi, tabiattaki tüm varlıkların devamı, onlara verilen sevgiye bağlıdır. İnsan ve tüm canlılar sevgiden doğar; doğa, sevgiyle yeşerir; çiçekler, sevgiyle açar. Canlı varlıkların varoluşunda sevgi başta gelen etken olduğu gibi, tüm güzelliklerin, sanatın, bilimin, kısacası tüm olumlulukların kaynağında sevgi bulunurken; dağılmanın, bozulmanın, ayrılığın temelinde ise nefret bulunmaktadır; çünkü nefret soldurur, yok eder. Araştırma sonuçlarına göre nefret, bir çok hastalıkların temel sebebi olan strese yol açtığı gibi, doğa da nefretten nefret etmekte; çiçekler, kendisine sevgi göstermeyen, sevgiyle yaklaşmayan birini gördüğünde boynunu bükmektedir.

Bu bakımdan başta insan olmak üzere tüm doğa ve kültür varlıklarını yaşatmayı ve varlıklarını sürdürmelerini sağlamayı amaçlayan Türk vakıf sisteminin temelini de sevgi ve saygı oluşturmaktadır. Sevgi, karşılık beklemeden yaşanabilen bir duygudur. İnsanın insanla ve diğer varlıklarla olan karşılıklı ilişkilerinin temelinde eğer sevgi yoksa, bunlar mekanik ve maddi olmaktan öteye geçemez ve bu durumda fedakarlıktan söz edilemez; eğer temelinde sevgi varsa beraberinde diğer duyguların da harekete geçmesi söz konusudur. Sevgi, diğer yüksek duyguları harekete geçiren bir manivela gibidir. Sevginin olduğu yerde nefret ortadan kalkar, sevgi üstün gelir ve fedakarlıklar doğar. İşte Türk vakıf kurumu, temelinde sevginin bulunduğu bir fedakarlık anlayışının somutlaşmış şeklidir. Çünkü fedakarlıklar; ancak sevgi, saygı ve

hoşgörünün bir tezahürüdür. Hem maddi, hem de manevi fedakarlık olmadan vakıfların yürütülmesi oldukça zordur.

Bu fedakarlığı anlatabilmek için bir örnek vermek yeterli olsa gereklidir. Bilindiği üzere kimi vakıflarda yardım, belli şartlara bağlanmışken, Türk milletinin kurduğu bazı vakıflar vardır ki hiçbir şarta bağlanmaksızın ve karşılık beklenmeksizin kurulmuştur. Sözgelimi yemek dağıtan imaret vakıfları ve giyecek dağıtan vakıflar gibi. İhtiyaç sahiplerine karşılıksız verilen yemek geleneği, Türklerin İslamiyet'i kabul edişlerinden önce vardı. Devletin bir çok görevleri arasında ihtiyaç sahibi olanların zorunlu giderlerini karşılamak da bulunmaktaydı. Bahaeddin Ögel'in tespitlerine göre "halkı doyurup giydirme de Türk Kağanlarının vazifesi idi...Çalışamayan ve kazanamayan Uygur vatandaşlarına, devlet ile Uygur Kağanı yardım ederdi." Dede Korkut Kitabı'ndaki "çıplak görsen giydir" ifadesi de devletin, yoksul vatandaşlarına gösterdiği sıcak ilgiyi göstermektedir.⁹ Uygur Devleti'nin en önemli kentlerinden olan Turfan ve Beş-Balgı'ı 981-984 yılları arasında ziyaret eden Çinli gezgin Vang Yen-tö buradaki gözlemlerini şu cümlelerle anlatmaktadır: "Uygur ülkesinde fakir insan yoktu. Yiyecekleri olmayanların imdadına da devlet ve halk koşardı Bir çok insanlar, böyle sosyal bir yardım düzeni ile yaşarlardı."¹⁰ Görülüyor ki sadece devlet değil, aynı zamanda Türk halkı da ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunmakta ve sosyal dengenin bozulmamasına dikkat etmekteydiler. Bu güzel adetlerin İslamiyet'in kabulünden sonra da devam ettirilmesi, sadece İslamiyet'in yardımseverliği teşvik ilkesinde değil, aynı zamanda Türklerin eski geleneklerini unutmayıp, yeni dini kabulden sonra onu taklit etmelerinde de aranmalıdır.¹¹ Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra da bu adet devam ettiği gibi günümüzde de Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün uhdesinde yine devam etmektedir. Bu gelenekte Allah'ın hoşnutluğunu kazanma duygusu bulunduğu gibi, Türk milletinin İslamiyet'i kabul etmeden önceki şölen ve konukseverlik adetinin devam ettirilmesi anlayışını da bulmak mümkündür. Çünkü Türk hakanları, İslamiyet'ten önce büyük şölenler düzenler ve halka ziyafetler verirlerdi. Böyle şenlikler düzenlemelerinin asıl sebebi ise birlik ve beraberlik ortamını daha da sağlamlaştırmaktı.¹² Ancak böyle bir faaliyette başka duyguların rol aldığı da söylenebilir.

Türklerin, millî benliğe uygun olduğunu kabul ettikleri İslâmiyet'i kabul etmelerinden sonra, bu duygular daha da olgunlaşmış, Türk kültür sisteminde yer alan normlar, değerler ve bilgi birikimi, sosyal sistemin harekete geçmesini sağlayarak hem vakıfların temel esprisini teşkil etmiş, hem daha önce var olan vakıf düşüncesinin kurumsallaşması sürecini başlatmış ve hem de vakfın

⁹ Bahaeddin Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları II**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 43.

¹⁰ Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları I**, s. 86.

¹¹ Bahaeddin Yediyıldız, "Müesseseler Toplumu Mûnâsebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumu ve Vakıf Müessesesi", Vakıflar Dergisi, Ankara, 1982, Sayı: XV, s. 44.

¹² Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları I**, s. 86.

devamlılığını sağlamıştır. Çünkü kurumsallaşma olmadan kültür unsurlarının somutlaşması ve uygulanabilir formlara dönüşmesi söz konusu olamaz. Türk kültür sisteminde mevcut kültürel değerlerden bir çoğunun somutlaşması ve uygulanabilir hale gelmesi de vakıf yoluyla sağlanmıştır.¹³ Yukarıdaki açıklamalarımın da anlaşılacağı üzere bu düşünce, başta insan olmak üzere, bütün olarak varlıkların (hayvanlara, kültür ve tabiat varlıklarına) devamlılığını, yalnızca kendi mutluluğunu değil, aynı zamanda başkalarının mutluluğunu da görmek isteyen, bunu yaparken hiçbir fedakarlığı esirgemeyen ve bunu temin eden, yani teoriyi aşip pratiğe aktarılmış olan bir hayat felsefesidir. Bu, büyük milletimizin genel felsefesi olduğu gibi, vakfın da temel esprisidir.

Türk vakıf kurumu, toplumsal bir takım rahatsızlıkları önce ortadan kaldırmak, sonra da bir daha meydana gelmesini önlemek için, kimsesiz gariplere sahip çıkmak, hastalıklarını tedavi etmek için Vakıf Guraba Hastaneleri; bakacak kimseleri bulunmadığından dolayı bakıma muhtaç olanları barındırmak ve topluma kazandırmak için Darü'l-Acezeler; yetim kalmış çocukların eğitimlerini üstlenen, babalarının yokluğunu hissettirmeden, şefkatle kucaklayıp onlara üst düzeyde eğitim yaptıran Darü's-Şafakalar; savaşlarda babaları şehit düşen çocukların her türlü bakım ve geçimini üstlenen Darü'l-Eytamlar; evlerinde yemek pişiremeyecek derecede fakir olanlar için imarethaneler; hiçbir din, mezhep, ırk ayırımı yapmaksızın insanlara şifa dağıtan Darü's-Şifalar; şehirlerde insanların rahat yaşamaları için belediye hizmetleri veren vakıflar; şehirlerarası yollarda rahat seyahat edilsin diye kervansaraylar, ribatlar kuran ve buralardaki insani yardımların devamlılığı için buralara gelir kaynakları da vakfeden atalarımız gibi, günümüzde de milletimiz, son yıllarda ülkemizi bölmeye yönelik terör eylemlerinde aziz vatanımız için kahramanca mücadele ederken şehit olan asker ve polislerimizin aile ve çocuklarıyla, kahraman gazilerimizin kendileri ve ailelerinin topluma yeniden adaptasyonunu sağlayabilmek için Mehmetçik vakfını ve polis ailelerini güçlendirme vakıflarını kurmuştur.¹⁴ Bu vakıflar da büyük Türk milletinin bağışlarıyla hizmetlerini devam ettirmektedir. Bütün bunlar, temelinde sevgi olmadan başkalarının hizmetine sunulamaz. Bu noktada Türk vakıf sisteminin kuruluşundaki amaçlardan biri daha kendini göstermektedir: Millî birlik ve beraberliği sağlamak, korumak ve devam ettirmek. Vakıf, Türk millî birliğinin temel taşları olan dil, din, coğrafya, kültür, tarih, soy ve kader birliğini sağlamada çok önemli

¹³ Bahaeddin Yediyıldız, “**Türk Kültür Sistemi İçinde Vakfın Yeri**”, Vakıflar Dergisi, Ankara, 1988, Sayı: XX, s. 404-406.

¹⁴ Türk vakıf tarihine bakıldığında vatan savunması için kurulan vakıflar kurulduğu gibi, vatan savunması sırasında şehit olanların yakınlarına veya gazi olanların kendileri ve yakınlarına yardımcı olmak, onların topluma yeniden adaptasyonunu sağlamak için çeşitli vakıflar kurulduğu görülmektedir. Bkz: İbrahim Ateş, “**Vakıf ve Vatan Savunması**”, Vakıflar Dergisi, Ankara, 1988, Sayı: XX, s. 169-182.

bir görev üstlenmiş ve bunu da başarmıştır.¹⁵ Türk toplum hayatının ve devletin devamında, istikrarında mühim rol oynamış, sosyal, kültürel, iktisadî, siyasî, ahlakî ve estetik görevler yüklenerek bunları en güzel şekilde yerine getirmiş olan vakıfların, geçmişte olduğu gibi bugün ve gelecekte de yapabileceği çok şeyler bulunmaktadır.¹⁶

Sosyal psikolojide genel olarak iki toplum modelinden bahsedilmektedir. Bunlardan biri, bireyi ön plana çıkararak model olup, bu toplum tipinde bireyin fayda ve mutluluğu öne çıkmaktadır. Böyle bir toplum modelinde bireyler başkası için fedakarlık yapmayı düşünmezler bile. Diğeri ise toplumu öne çıkararak modeldir. Toplumun iyiliğini düşünen, yardımseverliği öne çıkarıp başkasının iyiliğini kendi çıkarına tercih eden, özgeci bir toplum anlayışıyla hareket ederek toplumun mutluluğunu öne çıkararak ve Max Weber'in 'patrimonial değer' olarak isimlendirdiği bu toplum modelinde birey, toplum içindir anlayışı benimsenmiştir.¹⁷ Dikkat edilecek olursa, Türk toplum hayatını harekete geçiren temel espri, bireysel fayda ve mutluluğu değil, toplumsal fayda ve mutluluğu öne çıkararak bir anlayıştır. Toplumsal mutluluğu öne çıkararak toplum tipi, Türk insanının karakteristik özelliğidir. Böyle bir tutum, felsefede 'özgeci ahlak' olarak isimlendirilmekte ve insanlık kavramı altında başkalarının mutluluğunu gaye edinen bir ahlak anlayışını amaçlamaktadır.¹⁸ Öyleyse Türk vakıf kurumu, temelinde insana sevginin bulunduğu, iyilikseverlik, başkalarına yardım, şefkat, merhamet gibi toplum değerlerinin öne çıktığı, özgeci bir ahlak anlayışının sayfa aralarından çıkıp hayata aktarılmış bir uygulamasıdır. Türk insanı, sadece kendisinin mutlu olmasını sağlamak için çalışmaz; aynı zamanda başkalarının mutlu olduğunu da görmek ister. Milletimiz, vakıf yoluyla Hz. Peygamber'in "kendinizde bulunan bir şeyin , başkalarında da bulunmasını istemedikçe gerçek anlamda mümin olamazsınız" anlamındaki hadisini de hayata aktarmış olmaktadır. Bu anlayışta gerçek mutluluk, ancak başkalarının da mutlu olduğunu görerek tadılır. İşte bizim asıl felsefemiz, bu özgeci anlayışta kendisini göstermektedir. Bu diğerkâmlık anlayışı, insanı hodkâmlıktan, yani bencillikten kurtarıp diğer insanlara sevgiyle bakmayı sağladığı için, servetini başkalarına gönül hoşluğu ve rahatlığı içinde feda etme sonucunu doğurmakta ve gerçek mutluluğa ulaştırmaktadır.

¹⁵ Millî birlik ve beraberliğimizin oluşumu ve devamında vakfın etkili rolü hakkında geniş bilgi için bkz: Abdurrahman Güzel, "Vakıfların Millî Birlikteki Roller ve Hususiyile Demir Baba Türbesi", Vakıflar Dergisi, Ankara, 1988, Sayı: XX, s. 395-401.

¹⁶ Süleyman Hayri Bolay, "Vakıfların Dünkü ve Yarınki Roller", Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından III. Vakıf Haftası münasebetiyle düzenlenen I. Vakıf Şûrası (3-5 Aralık 1985) Tebliğler, Tartışmalar ve Komisyon Raporları, Ankara, 1986, s. 17-29.

¹⁷ Hüseyin Akyüz, **Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 255 vd.

¹⁸ Özgeci ahlak için bkz: Sarp Erk Ulaş **Felsefe Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002, s. 1108-1109.

Bu özgeci anlayış, aynı zamanda hümanist bir yaklaşım olarak da değerlendirilebilir. Tüm insanları kucaklamayı amaçlayan, kapılarını tüm insanlara açabilen ve bunda inanç, ırk, felsefi anlayış farklılıklarını da dikkate almayan Türk vakıf anlayışının, hümanist çizgiler içinde kalmadığını, onu da aştığını görmekteyiz. Çünkü Türk insanı, sadece insana sevgiyle yaklaşmakla kalmamış, hayvanlara ve diğer tabiat varlıklarına da aynı sevgi ve sempatiyle yaklaşarak çeşitli hayvanların bakımlarını üstlenen vakıflar kurmuşlardır. Hatta örneğin kuşların dış etkilerden korunmaları için şehirlerin çeşitli mevkilerine kuş sarayları yaptırmışlar, beslenme giderlerini karşılamışlardır. Kedi ve köpeklerin bakımlarını üstlenen hayvan koruma vakıfları da kurmuşlardır.

Görülüyor ki temelinde sevginin bulunduğu Türk vakıf sistemi, insana duyulan sevgide kalmamış, tüm doğaya ve nihayet günümüzün en önemli sorunlarından biri olan çevre sorunlarını da aynı anlayışla çözmüş olan ve bu bakımdan insanlığa ve doğaya karşı görevini yerine getirmiş olan bir yapıya sahiptir.

Abstract: Turkish Wakf Foundation's basic philosophy is love to human, nature and cultural existances. This love and respect have associated goodness and pity; wakf foundation have spread among Turkish Nation. Turkish Nation has founded a lot of wakf in past and has preserved these wakfs. Nowadays these wakfs have been continued same philosophic understanding.

Key Words: Wakf, Love, Benevolentness, Turkish Wakf Foundation, Self-sacrifice.

Kaynakça

- Akyüz, Hüseyin, (2001), **Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Ateş, İbrahim, (1988), "Vakıf ve Vatan Savunması", **Vakıflar Dergisi XX**, ss. 169-182, Ankara.
- Binark, İsmet, (1977), "Türk Vakıflarının Tarihçesi ve Yabancı Gözüyle Vakıflarımız", **Millî Kültür Dergisi 7**, Kültür Bakanlığı Yayını, s. 30-35, Ankara.
- Bolay, Süleyman Hayri, (1986) "Vakıfların Dünkü ve Yarınki Rollerini", **I. Vakıf Şûrâsı (3-5 Aralık 1985) Tebliğler, Tartışmalar ve Komisyon Raporları**, ss. 17- 29, Ankara.
- Cansel, Erol, (1988), "Vakıf, Kuruluşu, İşleyişi ve Amacı", **Vakıflar Dergisi XX**, ss. 321-327, Ankara.
- Güngör, Erol, (1990)**Tarihte Türkler**, 3. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Güzel, Abdurrahman, (1988), "Vakıfların Millî Birlikteki Rollerini ve Hususiyle Demir Baba Türbesi", **Vakıflar Dergisi XX**, ss. 395-401, Ankara.
- Kayaoğlu, İsmet, (1985), **İslâm Kurumları Tarihi**, 3. Baskı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Meydan Larousse, (1973), **Vakıf maddesi**, İstanbul.

- Müslim, **el-Câmiu's-Sahîh**, Kitabu'l-Vasiyye.
- Ögel, Bahaeddin, (1993), **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Taneri, Aydın, (1993), **Türk Kavramının Gelişmesi**, Ocak Yayınları, Ankara.
- Pakalın, Mehmet Zeki, (1983), **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Sarp Erk Ulaş, (2002), **Felsefe Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Turan, Osman, (1978), **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi**, 2. Baskı, Nakışlar Yayınevi, İstanbul.
- Yediyıldız, Bahaeddin, (1982), "Müesseseler-Toplum Münâsebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi", **Vakıflar Dergisi XV**, s. 23-53, Ankara.
- Yediyıldız, Bahaeddin, (1988), "Türk Kültür Sistemi İçinde Vakfın Yeri", **Vakıflar Dergisi XX**, s. 403-408, Ankara.